

AHAN 2016 * L° 79

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l'aspalaedje del Kiminalté Walonreye-Brussele

BOUNÈS FIESSSES DEL WALONREYE !

Wilicom li 15 d'octôbe a Nameur !

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Desséns : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

à conte IBAN : BE74 0682 2043 0507 BIC : GKCCBEBB

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononçive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Henschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont. Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidêye a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [régiolecte] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvte

Les scrijheus sont responsåves di leus scrijhaedjes et les dessineus d' leus dessinaedjes.

Croejhete

Come dit mwints côps so ç' purnea ci, li pârticipe eirece eployî avou « awè » Ni S' ACOIRDÊYE NÉN avou l' droet coplemint metou padvant. Les vîs scrijheus el savèt bén. I nel siciront måy cwand l' mot est femrin, et s' prononçî diferinnmint. Mins po l' omrin pluriyal, les meyeus s' î ont fwait djonde. « Ça les a ***rindus** pus maléns => **rindu** ».

Attention, en wallon le participe passé employé avec « avoir » ne s'accorde pas avec le COD placé devant, même au masculin pluriel.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje); **oe** se prononce généralement, **ey** se prononce **èy** à Liège et **iy** ailleurs; **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wê, etc.**), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôⁿ** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** (**ô**), **â, an, â** ou **on** selon les régions; **ô** se prononce souvent **ôⁿ** (presque **on**) mais aussi **ô** franc (Namur), **ou** (Nivelles, Fosse-la-Ville, Haute-Sûre); **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

endè (**end, ndè, nd**) se prononce **ènnè** (**ènn', 'nnè, 'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = **rèmantchî**; retchessî = **rètchèssî**. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : **ceréjhe, tuzé, singlé**. Non si elle provient d'un calque du français : **prezinter, republike** (**lire è**).

Les voyelles **i, u** et **ou** se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (**b, d, dj, g, jh, v, z**), **R** et **Y**. Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes.

Di traze a catoize

Novelès stroetès plakes e walon

« **Raecenes** » (Racènes) on CD avou 22 tchansons da Jean Gofart, telefonez à 0495/155550 ou emilez a jean.gofart35@gmail.com

Noveas lives e walon

« **Evoye** » (èvôye), replaidaedje do live di spots da Emile Meurice, k' i gn a ene modêye odio so les fyis (p. 18 & 23).

« **L' Ubu rwè** », ene pîce di teyâte del fén do 19inme sieke, k' aveut stî ratournêye e walon pa André Blavier, on Vervitwès, e 1967.

« **Contes e walon** » (contes en langues de Wallonie), ene ramexhnêye di contes di grands scrijheus e walon (loukîz p. 18).

Avou l' live so les toitche-linwe [vire-langue], dedja parexhou l' an passé, ça fwait cwate eplaidaedjes do Muzé do Vicaedje des Walons [Musée de la Vie Wallonne]. Si vos les vloz aveur pal posse, emilez a: Gregoire.Fouillien@provincedeliege.be

« **Mareye - ene vicâreye** » (Mâriye - one vikêriye) trinteshijh tâvleas del veye d' ene kimere d' avâr ci, scrîts pa Djôzef Bodson. Di l' âdje des djeus d' glawene, disca so s' lét d' moirt, âd triviè des sâjhons d' l' anêye. 15 € sol conte BE25 0682 4935 3782.

Bates

Bate « **on scrijheu... on djheu / ene sicrijheuse... ene dijheuse** » (Un auteur... une voix). Avou on tinme oblidjî : on temonaedje.

Les tecses (inte 20 royes et deus pådjes) divèt esse rintrés (6 egzimplaires sins scrire si no, apus k' dins ene cloyowe ewalpeure) divant l' 15 d' octôbe 2016 amon : Annie Rak, Rowe do govienmint, 15, 7000 Mont. Li scrijheu doet tchoezi on lijheu k' a dpus d' 16 ans.

Les 3 bates del fiesse às lingaedjes walons.

Rindicion des pris li semdi 15 d' octôbe a Nameur, Institut Notru-Dame, a 4 eures et dmeye di l' après-nonne (waitîz p. 21).

Ratacaedje

Bounès fiesses, todi !

Les fiesses del Walonreye, c' est, tos ls ans, ene boune ocâzion po rtuzer a l' avni do walon. Vicrè-t i co dins 10, 20... 50 ans. S' i vike co, dizo ké scrîte cogne ? Ké prononçaedje ? Kénès rîles di croejhete [grammaire] ?

Lanawaire, dji revoya èn Lemile a on scrijheu d' nosse gazete, ki c' esteut des sacwès e francès po lyi dner des idêyes.

- Merci, vos, Lucyin. Dj' elzès va mete e walon po l' Rantoele. C' est vosse bâshele k' a-st evoyî çoula ?

- Nonna, c' est m' sour.

- Ele ni scrît nin l' walon ?

- Neni, mins mi, dji lyi scrî todi e rfondou, et elle a l' air di comprinde, mågré k' c' est assez diferin di l' accint d' nos parints, a Transene. Djel fwai eto avou mi ôte sour et mes efants. Zels, dj' elzî a ene miete aprins li scrijhaedje e rfondou. Mins les grands, dji n' a nén stî lontins assez avou zels po k' i sepexhe câzer coranmint. Cwand il ont rivnou el Walonreye, i n' ont pont trové d' djonnes di leu-ådje po djâzer. Mi pus vî des fis a ene miete divizé walon avou des djins do viyaedje di l' âdje di s' tâye. Mins i sont câzu tertos moirts asteure.

- Bén way ! Les djonnes nel djâzèt pus. Nos estans les dierins. Rfondou ou nén rfondou, c' est bernik.

Paski dvant del sicrire el fât sepi djâzer. Nouk nel va scrire s' i nel djâze nén. C' est l' idêye da Djôzef Docquier avou. On serè come li dierin des Mohicans. Bén damaedje, mins dji pinse ki c' est insi.

- L' avni n' est djamây sicrît d' avance. I n' fât k' on còp ki l' môde candje, et k' tertos s' î rmete. Ça pôreut esse on

grand candjmint d' afaitances, k' avindreut l' walon et les ôtes pitîs lingaedjes totavå l' Daegne. Dins on rtoû d' balancî a môde di sconte-mondiâlijhaedje [anti-mondialisation].

Ci còp la, totes les pitîes grinnes k' on ârè semé sievront. Et pâr li rfondou, ca ci serè adon li seule voye po fé aprinde a tertos on lingaedje idintitaire del Walonreye granddimint rashiou so çou k' ont stî les 600 walons d' viyaedje k' on a racaspeyî dins des lives et des scrijhaedjes di Belès Letes e 20inme sieke. Les cis kel vôront, i pôront co rpasser aviè les accints di leu payis, come il estént adon, po fé do foclore.

Âmen, c' est po les beguenes, deyo grâciasse, c' est po les begasses; âvé, c' est po les curés, come direut l' vicaire di Serè.

- Awè, mins nos nel vierans nén. Damaedje !

Lucyin Mahin & Christian Thirion, li 14 d' awousse 2016

Ârvey, franc Chwès !

Après 22 ans d' eplaidaedje, li gazete e walon « Li Chwès » va stater.

A 82 ans, nosse grand Châle a poenne a shuve li tipetape di maratnî [marathonien] k' i s' aveut lumenme metou so les rnos: ene gazete di 20 a 24 pådjes 10 moes so l' anêye.

C' esteut ene des râles gazetes e walon k' eplaidive ôte tchoi ki des Belès Letes (literateure). Des rcetes di coujhene, èn ârmonak (disk' al fén) des rapoirtaedjes so des rlomêyès djins d' après Nameur. Davance, on-z a yeu des ârtikes istorikes (Arnold Hauwaert) et des cis so les viyaedjes (Charles Massaux lu-minme).

Ene bele rîlêye di portraits di djins del mitan do 20inme sieke a cmincî diviè 2005 dizo l' pene da Leyon Djangou, di Bouxhonveye [Buissonville].

Gn a yeu eto des lives etirs ratournés e walon, sol vicâreye di djins d' après Vierziye [Willerzie], sinés Michel Piette. Et, dins les dierins limeros, tot on roman da Jean Tousseul.

Gn aveut eto des rclames e walon, ene sacwè k' on voet co dins li Ptite Gazete di Mâmdey.

Tchaeke sicrijheu esteut responsâve di si ortografeye, et des rîles di croejhete (pacò francijheyes) k' i sierveut.

Eternâcionâ

Damasse, li vraiye veye eternele

Li 5 di may 2016, po fiesti l' liberâcion d' Palmire, on site di grande culteure, patri-moenne di l' umanité, i gn ourit-st on concert.

C' esteut-st on bea concert, foirt simbolike, ki mostere la wice k' ele si trove li vraiye umanité eyet l' vraiye civilizâcion.

Li muzike, eyet l' beaté ki vnèt replacî les terorisses et leus distrujhaedjes, vo n' la-t i nén ene bele sacwè, on bea simbole ?

I gn a portant todi des nareus; des cis ki ça n' disrindje nén tant k' ça ki Dayech distrujhe on payis etir; des cis ki n' ont k' do dmesprijhaedje pol Sireye, kel voeyèt come erirêye.

Sapinse a Mark Twain

Et portant, li Sireye, et s' mwaisse veye Damasse, ont pus d' Istwere et d' Civilizâcion (oyi, insi, avou des grandès letes) ki tos les payis d' Urope metous eshonne.

Dji vs mete cial pa dzo les mots d' on scrijheu, Mark Twain, ki screye so Damasse. C' est saetchî di s' live « *The Yankees Abroad* » (les djancaises foû payis), i gn a 150 ans:

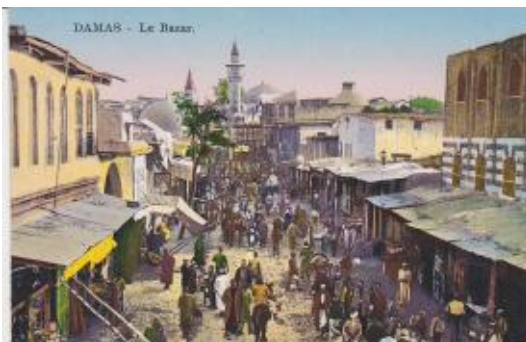
Mark Twain sicrijha:

Damasse, c' est ene owazisse ki ses aiwes n' ont mây falou po des meyes d' ans et d' razans. Alez ossu lon k' vos vloz dins l' wague passêye des cités, todi i gn ourit-st ene Damasse. I gn aveut nén co yeu d' evenmint edjîstré sol Daegne ki Damasse egzistêve dedja, presse po ndè rçure les noveas.

Dins les scrijhaedjes di tot l' minme ké sieke so pus d' 4.000 ans à long¹, si no est

mincioné et ses espwès tchantés.

Po Damasse, les anêyes, c' est d'usse des moumints, les decâdes seulmint des furlokes do tins. Ele ni conte nén l' tins dins on mzura d' anêyes mins pa les Impires k' ele a veyou s' elever, lure et croûler e rwenes.

Ele veyâ Baalbek et Tebe eyet co Efeze crexhe et divni des pouxhantès veyes. Mins Damasse vica po lzès vey dispeuplêyes.

Ele veyâ l' Impire d' Israyel da David et Solomon egzalté, eyet el veyâ anixhilé.

Ele veyâ l' brotchance del Grece eyet pâr l' Impire d' Alegzande flori et mori.

Ele veyâ Rome si basti; ele veyâ si impire rascovri l' monde; ele li veyâ peri.

Damasse a veyou tot çoula, ey ele vike co.

S' i n a des ôtès veyes sol Daegne ki rclamèt k' on les lome Cité Eternele, dj' a les pinses ki c' est Damasse ki merite di plin droet on s'wait tite.

1. Note do ratourneu: asteure on sait ki Damasse a bèn pus d' 4.000 ans; 8.000 pol moens !

Et dins èn ôte live, « *The Innocents Abroad* » (les enocins foû payis), i dit co:

Damasse, vos estoz li piele do Levant, li firté del Sireye, el Djârdén d' Eden des prumîs tins, li mâjhone des princes, des djines des ledjindes, des contes des 36.000 nutes. Eyet di l' acî d' Damasse foirt et còpant come on raezoe, del soye di Damasse doûce come li mashale d' ene djonne bâshele. Vos estoz li seule veye sol Daegne k' âye wârdé s' no eyet tnou s' plaeece, etot rwaitant pâjhûlmint les impires ki passént, goster leu ptite sâjhon di firté et d' grandeur, divant di si svani eyet toumer el roviance.

Ey après Mark Twain

Dispoy li tins da Mark Twain, i gn a co yeu kékes impires a toumer flâwes ou a flotches: li britanike (wice ki « l' solo n' si coûtchive mây »), li francès (pa deus còps), l' almand (pa deus còps), li rûsse des tsars, l' otoman, li sovietike, li djaponès...

Bén grandiveus les cis ki pinsèt ki l' Sireye eyet s' peupe pôrènt esse distrûts.

Po les cis ki vôrènt vey li concert, gn a deus hårdêyes (loyéns internete) sol waibe « Berde-laedje » (p. 23) eviè des videyos so Youtube. Onk del djournêye, avou l' orkesse rûsse do rlomé moenneu Valeriy Guerguiyev, et l' ôte del shijhe.

Pablo Sarachaga, li 20 di may 2015

Cwand les Walons alént a Damasse a pî, ... et po des biyokes

Dins ene Rantoele limero 2 di 1997, Tiri Dumont nos esplica ki nos tayons avént stî a Djeruzalem a pî. C' esteut l' prumire croeijhâde, k' ene pârteye endala d' Bouyon e 1096. Sacwants ans pus târd, les crustins alént rmete so pî ene deujhinme croeijhâde. Mins les muzulmans les ratindént dedja dins les plinnes del Sireye et les assaetchî todi

pus lon del voye di Djeruzalem. Al fén, i s' pierdît dins les cortis k' i gn aveut âtoû d' Damasse, sins poleur ratropler ene ârmêye. Divant d' eraler e leu payis, i metît dins leus rucsak sacwants biyokes did la, et les rplanter vaici. Djans ! i n' avént nén fwait l' voye di Damasse po rén... mins po des biyokes.

Di davance et d' ouy

Côps d' cour, côps d' betch

Fât i croere li « Canard enchainé » do 18 di nôvimbe 2015 ki rapoite on pretchmint da Rachid Abou Houdeyfa, recteur del moskêye Sunna di Bress e 2013 ?

Li Bon Diu (« Ala » e-n arabe) n' inmeut nén l' muzike, paski c' est çou ki l' Diâle voet voltî. Ossu, les tchanteuses et les tchanteus seront i eterés li pus bas possible et i dvénront des mârticots ou des pourceas.

Vozôtes, les moslimîs

On tuze todroet âs atacaedjes di nôvimbe 2015 el France disconte del bwete a danser « li Bataclan ».

Leu dvize pôreut esse : « Moirt al djoye do viker ! Longue veye al djoye do mori ! »

Mi, dji tuze a Djâke Bertrand, âs Sullon, a Bob Dechamp et a tos les tchanteus d' totavâ, ki nos ont rindou si ureus, tot do long d' nosse vicâre. I fjhèt pârtêye di nosse veye. I vos raplèt vosse prumî bal, vosse tins d' sôdârd.

Jean Ferrat tchante : « Les cmeres, c' est l' avni des omes. » Adon ki, dins des payis muzulmans k' i gn a, ele sont djusse bounes a dmani el coulêye, mousseyes a spawta, come des noerès didisses [bestioles].

Pocwè s' moussèt i come des cmeres, avou des longuès blankès cotes, les bârbous ? K' i sayexhe don di nos fé cnoxhe li paradis chal sol tere, tos les cis ki nos prometèt l' infier si nos n' shuvans nén leus regues, leus lwès, leu politike, li pârti ki les ahâye, ki les arindje, k' i polèt mwaistri a leu môde.

Vozôtes, les catolikes

Hitler fwait broûler des miyons d' djwifs. Mussolini sprâtche li payis d' â Negusse. Franco ahesse les gâtchisses di l' Espagne po ndè divni dictateur. Nén on seu mot do Vatican po lzî dire leus vraiyes, a ces harlakes. Ki do contrâve !

Vozôtes, les Francès

Saye on pô, tezôtes les bârbous, minme après l' prétins arabe, d' aveur e t' payis on prezidint come Coluche ! El France, c' est possible.

Vozôtes, les Amerlokes

What a wonderful world ! (ké clapant monde !)

Cwand onk di leus prezidints djâze del pâye, on l' towe. Ossu, merci Bush. Grâce a vos... (bies-treyes), nos avans les Dayech so les rnos.

So les hôteurs di Serè, al Nouveye, mi shonne-t i, ou bèn a Hinri-Tchapele, pormoennez vs on djoû âs pîs des blankès creujhes [creus, croix] des aites militaires amerikennes. Loukîz l' âdje des djonnes sôdârs américains k' ont dné leu veye po nos liberer des Nazis. Padzo les creujhes, blancs ou noers ont l' minme couleur. C' est Piron parey.

O ! dj' a cnoxhou, avou, deus djonnes sôdârs almands, sins rprotches. Hans et Wolf. Il avént a poenne 20 ans et mi set (dji raconte ça dins l' tecse « Li ptit caporâ »).

Mins vochal li liberâcion, les G.I. et Glenn Miller. Kéne afwaire a Lidje ! Nos bondius, c' esteut les tchâfeus des camions G.M.C. Des noers negues, sâf respect.

Cwand i s' arestént po fé ahote, nos gripéns bèn vite e leu cabene, â costé do sôdârd. I n' aveut todi a poirtêye ene boesse di râcions *five in one* (cénk e-n onk). On-z î tchoezi-xheut çou k' on voleut: des tchikes-gomes, des pitès boesses di tchâr, et minme ... des capotes ingleses ki nos parints, tot come nozôtes – sâf nos grandès cuzenes – prindént po des balons a gonfler.

Les sôdârs nos ârênt dné Lidje et Hu. Nos poléns minme kipougnî leu bea ptit fizik, distcherdjî, eclawé inte les deus sidjes. Si nos dnént i d' bon cour les belès essegnes e couleur di leus mousseures.

Nozôtes, les Walons

Sol brocante di Sint-Foyin, cwand dj' ô on cama ki m' dit : « Fât-st arawer, n a nosse Djudla ki toûne a Kinchassa. », dji lyi respond :

« Ass veyou li bea rislet et les beas grands ouys des ptits efants âs crolêyès tiesses? Come on-z a bon d' les aconter ! Ni roveye nén ki m' popa esteut Flamind et ki l' tinne provneut do Nôr di l' Itâleye. »

Deus tiesses di hoye, djans ! Mins deus araedjîs Walons.

Françwès Nyns, sipoté Tchanchès d' â Bierleu, li 15 di may 2016.

Vo l' la revoye di l' ôte des costés

André Gauditiaubois so èn emile:

Dji seû stoumakî d'aprinde ki nosse Tchanchès ès-t-èvoÿe di l'aute costé du murwè. Mutwè po beûre one bone djate di cafeu. Il èsteut l' mèyeu di tos lès soçons waloneûs. Sincieûs mins todi môdèsse. Dj'a branmint dèl ponne. Condolèyances a tote si famîye.

Li Rantoele

Li Bon Diu si âme ! (asteure, por lu ki n' î croeyent nén, pout on dire çoula ?)

Nos pârtixhans l' poenne di s' famille, todi.

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (40)

L' uro d' fotbale 2016

- El fotbale, c' est l' espòrt ki dji prefere dins tertos. Adon, cwand arive el Mondia ou Bén l' Uro, dji so tot fougouye, la.

Djustumint, el France vént d' el mete dissu pî. Eyet no Ptit Louwis, i n' pleut mâ di rater ene pârteye dins l' boesse âs imâdjes.

Bén calé dins s' grand fâtûle, tos les matchs avént shû. Sortot les cis del Beldjike, Bén etindou. Si, po l' prumî côp, gn aveut 24 ekipes, ça vleut dire k' el tins d'moré divant l' boesse âs imâdjes sereut co pus long.

El ceremoneye k' a drovou l' cayet a stî coûte. Ureuzmint, paski ça lyi tapéve so les niers, a nost ome. Vos l' pinsez Bén k' i ratindeut l' prumire pârteye: el France conte el Roumaneye.

El 13 di djun, c' esteut ôte tchôte avou Itâleye-Beldjike. Sâf ki les Rodjes Diâles ont stî batous pa 2 a rén. Ça comincive mâ ! Cweki, d' après les dîres da Ptit Louwis, c' esteut ene boune afwaire. A l' refleccion, on-z a veyou pus târd k' il aveut râjhon. El deujhinme plaeece dinreut l' ocâzion d' awè a djouwer des ekipes pus âjheyes !

Espwers

El 18 di djun, ça a stî mia avou l' pârteye conte l' Irlande : victwere di 3 a rén. I d'moréve a djouwer conte el Suwede eyet c' est Ninggolán ki s' a tcherdjî di marker. Les Bedjes estént

deujhinme di leu poule.

Come sovint, gn a yeu des sorprijhes avou l' Izlande k' a tapé wôr l' Inglytere.

Mins dedja arivént les ûtinmes di finâle wou çk' a Toulouse, non ekipe nacionâle djouwéve conte el Hongreye. Ene bele pârteye di tertos avou on foirt grand Hazard come mwaisse adjinçneu do djouwaedje, eyet on rzultat di 4 a rén.

Adon, ç' a stî les cwârts di finâle avou, ç' côp ci, el Payis d' Gale a-z afronter. Nos esténs el prumî d' djulete. Si Wilmotse aveut yeu do traeyin avou s' disfinse, les Rodjes Diâles polént conter so on moncea di supoirters ki s' avént rindou a Lile. Amon nozôtes, des adjeyantès waitroules (ecrans djeyants) avént crexhou come des âbussons dins brâmint des veyes et des viyaedjes. Bén seur, no Ptit Louwis s' aveut rindou a Tchâlerwè, plaeece du Manedje, po waitî l' ecran djeyant.

Çoula, c' est Victôr, el mascote di l' Uro

Il aveut pinsé d' endaler a Montgniye-l'-Tiyôû, mins come ès cousse Fonsse ès rindeut a l' Vile (Tchâlerwè), Pitit Louwis aveut shû bargaedje.

Gn a ene fén a tot

I n' âreut ddja seu dire pocwè, mins l' ome nel sinteut waire, èç pârteye la. Mins portant, l' ambiance î esteut, avou les djins abiyîs des couleurs di no payis. Sâf ki, do costé di l' ekipe, lu, il âreut purade alinî Lorint Ciman e l' plaeece da Denayer e l' disfinse eyet Batshuayi e l' plaeece da Loucacou e l' atake. Mins c' est co Wilmotse k' aveut l' dierin tchoi.

El pârteye aveut Bén comincî avou, a l' 13inme munute, el bute da Radja Ninggolán. Mins ci n' a stî k' ene coûte djoye. Après côp, on n' a pus rconxhou no-n ekipe. Li match a clôs so on 3 a 1. Adon, ça a stî l' er-toû â payis. L' Uro 2016 esteut houte po l' Beldjike !

Les Walès (Payis d' Gale) avént stî batou â tou shuvant conte el Portugal. Di l' ôte costé, l' Al-magne s' aveut fwait bate pa l' France a câze d' èn arbitraedje des pus mwais.

El finâle sereut don el Portugal conte el France. Ene fôrmâlisté d' après les Françès – des grandès gueuyes come todi. Mins l' binde da Didier Deschamps s' a-st epîté dins l' carpe. Mâgré l' sôrteye da Ronaldo – dji pinse minme ki ça les a rindu pus solides –, les Portugûès ont seu rezister po finâlmint wangnî pa onk a rén dins les rawetes di djeu [prolongations].

Jean Goffart, li 10 di djulete 2016

Tourisse

Li Montenegro, li payis des pus vayants Serbes

Li Montenegro, c' est on ptit payis, ene miete pus ptit kel Waloneye. I n' î vike ki 660.000 djins, li minme nombe ki les provinces do Roman Payis et do Lussimbork rashonnêyes.

Ci ptit payis la a decidé mâgré tot, à moes d' may 2006, di s' dislaxhî del Serbeye po tourner ses ouys do costé d' l' Union Uropeyinne.

Les Montenegrins sont portant al bâze des Serbes : come leus vijhins bijhreces i câznut l' serbo-crowate ki s' variante coinrece est lomêye li montenegrin. Come les Serbes, i sont câzu tertos ortodosses. Mins cwè çk' a fwait k' i n' sont pus politicmint siebes âdjourdu ?

Basti on payis sol lingaedje

Dabôrd k' à 19e et 20e sieke on-z a sayî d' mete so pî des payis omodjines linwisticmint et rashonner les peupes ki câzént des lingaedjes pus ou moens pareys, les payis d' l' ancyinne Yougoslaveye nos mosternut ki basti on payis n' ripoize nén seulmint so on lingaedje. A pîrt les Slovinnes et les Albanais do Cossovo, tertos câznut l' minme lingaedje.

Si c' est les diferinces di rilidjons k' ont dispârti l' Crowaceye eyet l' Bosneye del Yougoslaveye, rén d' tot ça n' esplike douvént kel Montenegro a tchoezi di fé s' voye lu tot seu.

Ene miete come li Waloneye rimetowe al France, c' est l' Istwere k' esplike les diferinces inte les Serbes et les Montenegrins. Po comprinde, i rfât vey tot l' passé del Yougoslaveye et les limotches askepeyes pa l' Istwere.

L' Istwere pîrtit et rdispârti

Li prumire grande limotche fourit l' pîrtixhaedje inte l' Empire Romin do Levant et do Coûtchant. Li Slovinneye, li Crowaceye eyet l' Bosneye divegnnut catolikes dabôrd ki l' Serbeye, li Montenegro eyet l' Macedwene divegnnut ortodosses. Li Montenegro, lu,

s' trove à mitan. Pitchote a midjote, les Slâves arivnut dins l' contrêye et metnut so pî les prumîs estats. Li prumî dislaxhî estat serbe, le Rasseye, si diswalpêye eviè les anêyes 800. À cominçmint do 14e sieke, li Montenegro si trove dins on grand et pouxhant rweyâme serbe, ki comprind ossu l' pîrteye nonnrece del Serbeye, li Macedwene et l' Albaneyeye.

Li deujhinme limotche, ci serè l' cene ki shurè l' concwesse otomane.

divins Kotor

Al difén do 14e sieke, les Otomans atacnut a enindjî les Balkans. E 1482, des sorvicants des gueres otomanes si rassâvnut dins les montinnes do Montenegro et askepyî l' estat do minme no. Ci tot ptit rweyâme la, nén pus grand k' on cwârt a on tîce do Montenegro d' enute et moenné pa des Vladikas (des sôres di Princes-Vekes come a Lidje), serè l' seule intité serbe a dmorer dislaxheye des Otomans disk' à 20e sieke.

Tant k' al Bosneye, al Serbeye, et les ôtes pîrteyes do Montenegro, i sont, zels, mwaistris pîzès Trouks.

Les Montenegrins, des firs ricrindous guerîs, rezistêynut disk' às gueres del difén do 19e sieke, ki les Slaves boutnut ls Otomans foû d' leus payis. Did la leu spot : « les pus vayants des Serbes ».

E 1918, li Montenegro, k' a divnou troes côps pus gros, est

rataetchî à Rweyâme des Serbes, Crowates et Slovinnes ki dvénrè l' Yougoslaveye.

Do tins del guere di pîrtixhaedje del Yougoslaveye, li Montenegro s' a metou do costé des Serbes sins vraimint pîrticiper. À moumint del guere do Cossovo, Bén k' fihant pîrteye do minme payis, li Montenegro s' a dclâré neutre et minme ascoyî des refudjîs kossovârs.

C' est pask' i n' a nén sopointé di dmorer li vârlet des Serbes - ki decidént tot et ki s' metént tote l' Urope disconte zels - kel Cossovo a fwait l' tchoi di s' dislaxhî del Serbeye.

Montenegro 2016

C' est tote ciste istwere la k' on discovere à Montenegro. On tot ptit payis k' a si télmint d' cominâltés et d' rilidjons : des montenegrins (à mitan), des serbes et des bosnyins (al bijhe), des kosovârs (à levant), des albanais (do costé d' l' Albaneyeye), des catolikes crowates (do costé d' Kotor et del Crowaceye), 70 âcint d' ortodosses, 20 âcint d' muzulmans, 3 âcint d' catolikes. Si vos dmandez à djins, i nd ârè minme ki vs diront k' i sont serbes muzulmans, bosnyins ortodosses ou minme serbes montenegrins.

Li ptite veye d' Ulcinje, albanès-câzante, sol coisse adriyatike, avou ses minarets end est on bea egzimpe : on-z î est binâjhe d' esse montenegrin ca l' economeye est Bén meyeuse k' e-n Albaneyeye. On-z î est portant fir d' esse albanès. Tantea k' e scole, on-z aprind les deus lingaedjes.

Li Montenegro, c' est on payis a discovri ostant po s'-t istwere ki po ses djins eyet s' nature.

Jean Cayron, li 27 d' awousse
2016

Nateure

Alans è code às boloes

Li moes d' setimbe va rvey nos bwès erbatous pa des pormoenneus d' ene sôre a pârt. Louke les, avou leus mandes di oizires, riboutant les poirteus d' saeyes d' plastike, biyairder [obliquer] foû des nâyes [chemin forestier] po moussî dins les bouxhnisses.

Nonna, saiss, ti-minme ! ci n' est nén po-z aler la ki li rwè va a pî. C' est k' il ont adouyî [repéré], dizo on tchinne ou on sapén, on boloe ki lzî rvént bén.

Avoz dit « boloe » ?

Oyi, mononke, mins ni creyoz nén ki, e walon, tos les boloes sont çou k' on lome e francès « bolet ». Tos les tchampions des bwès si plèt lomer « boloes ». Mins loucans on pô çou ki nos pesteleus d' ronxhisse ont trové, ladrî, dizo l' tchinne.

C' est çou k' on lome on nôbe boloe. Les Francès diynut « cèpe de Bordeaux », çou ki n' vout rén dire e walon. On « cep di boird d' aiwe » [piège de bord d'eau], po-z apicî les bives, ci n' est nén èn âbusson des bwès.

Cwè djhoz : « âbusson » ?!

Mi k' a stî a scole disk' a mes ca-toize ans – et co hay –, ça n' mi stitche waire di lomer ci brunvete cayet la « âbusson ». Vos sav bén ki les mots walons ki cminçnut insi sont tertos po des blancs sacwès: âbî, pol blanc bwès; ârdispene pol blanke sipene. Leyans don l' mot « âbusson » po li ptit rôzé et les tchampions d' Paris. Zels, do moens, vos n' vos froz nou mâ d' tiesse po les mete e vosse payele. I sont tertos bons a magnî.

- Rastrin, la, Tchannik. Et dmande cwè a m' cama d' Warizi (la ki l' Diâle mareye si fi). On djoû à matén, vo l' la ki

tome so des beas blancs âbussons – on blanc âbusson, c' est on pleyonasse, âreut i dit Mimile Petcheur –; i tchait, di dj', so des âbussons dins si rmouye. Rouf ! Ni ene ni deus ! Si feme ni rvénreut nén d' Mâtche, k' elle est evoye às comissions, divant l' vesprêye tote basse. « Dj' m' ti va fé ene boune fricassêye come cwand dj' alève às ptits rôzés dins les prés d' Djoupeye. » (Djoupeye-dilé-l'-Rotche, la ki l' Diâle mareye si feye).

Ây, hê, ti ! Malåde come on tchén, k' il a stî, nosse Marcel. Et câler si copleu Hamwè, li grand mwaisse des teyâtreus d' Rindeu, ki lyi rplaca sincieuzmint « Vos av toumé so « *Agaricus xanthodermus* », li djaenixhant âbusson, m' fi. Ni vos fihaz nole bîle; i n' towe nén les grands foirts omes come vos. »

Nôbe boloe et amer boloe

Si les âbussons vrais, gn a des bons et des mwais, c' est parey avou les boloes vrais. Wai nost âbsoneu d' enawaire loukî si discoviete dizo totes ses costeures. Et lyi côper l' pî. Et acsegnî li ptite mazete k' est stampêye addé lu: « raguidez bén s' i rodjît ou bleuwi cwand on l' côpe. ».

Ça a l' air d' esse on bon, mins djouridju ! gn a ddja yeu des ôtes magneus divant zels. Des lumçons k' ont câvlé des traweures dins l' pî et dins l' tchapea. Bawaite ! Gn a k' a li spitchî et l' rasplitchî. Cwand i l' a tot netyî, i gn a si bén waire ki dmeure, k' i nel oize mete dins l' banslete del crapåde. Mins i l' prind tolminme por lu. Pitchote a midjote, on nd âre ene plinne paile.

Vo l' la ki rcatruceme si scolresse. On djoû, endè va-t i, dj' aveu ene plinne respulete di

beazet bons tchampions. Dj' aveu priyî mes copleus di vni fé ene crâsse eurêye biyo. Cwand dj' elzî a metou e leu-z assîte, sins dmesfiyance, dji pinsève k' i s' end alént raletchî. Brosse di gade ! Al prumire betcheye, i raetchént tertos so les beas stoidoes et l' prôpe mape. Paski pocwè ? Dj' aveu leyî èn amer boloe dins l' tchena. Tote mi pailêye fourit gâtêye.

Tchampions lamreces

Tos les boloes, c' est des tchampions às buzletes [tubes]. End a des ôtes insi, come li grande coulmele.

Ene ôte sôre d' imeniom, c' est l' cene des tchampions lamreces. Les cminceus(es) ni les dvrént mây code. Seul k' end a des bons ladvins. Mins gn a si télmint waire d' adire inte on bon et on mwais ki c' est trop riskeus di sayî.

Metans l' ananite cezâr, foirt agostante, poy ki c' esteut li tchevixhance des impreurs romins, come si no l' dit bén. Mins ele rishonne come deus gotes d' aiwe a l' ananite pantere, et a l' ananite moudreuse. Li prumire vos dénrè des mâs d' vinte abominâbes. Li deujhinme vos frè leyî la vos hozetes. Gn a beacôp des « cezârs » k' ont passé par la.

Boun apévos, cwand minme. Mins pinsez todi 070 245 245 (cinte às contrupwezons).

Lucyin Mahin, li îê d' setimbe 2016.

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 34 (rawete al Rantoele l° 79 di l' ahan 2016)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Ele n' a rén a mete so s' dos

3 eures 45

« *Dji n' a rén po m' moussî !* »

« *Monkeur ! Dijhoz ; vos vos moussîz avou deus côps rén et vs estoz bele come rinne di Saba !* »

Dji n' a djamây comprins pocwè çk' ele si dmande todi çou k' ele doet mete so s' dos, a tchaeke côp k' on va mougî on boket d' pwin francès avou do froumaedje ribolou adlé Djule et Meliye ! Vola po seur deus meye ans ki dj' cache après les mots k' i m' lyi fâreut dire po k' ele si mousse pus rade, pus pâjhire, et réglêye come noste ôrlodje !

6 eures 39

« *Ene cote ou on pantalon, dijhoz ?* »

« *Monkeur, ki ça fouxhe avou ene cote ou ene coulote, dji dmeure todi sbaré divant vosse beaté !* »

Dj' el sai bén çk' ele ratind aviè 8 e. : c' est ki dj' fouxhe a l' awaite : ene rimarke di conoxheu, ene ouyåde come des braijhes, èn ouy djusse come di l' ôr, on sopezaedje di notaire, « ç'-k i-vout » d' on galant, « rva-z î » d' on gazetî, « dj'-vos-l'-di » d' èn efant... Et mi, ki n' est k' èn ome. Pire ki ça : si-t ome !

8 eures 06

« *Et mes solés ; est çk' i vont bén avou mes pindants ?* »

« *Di scwere, monkeur, ça done a vs ouys li sclat des nives ki n' finixhnut djamây !* »...

On djoû ou l' ôte, dji scrirè on live avou les mots k' i fât po k' ene comere si mousse à pus roed ! Dj' è vindrè des miyons a des copes k' arivnut todi trop târd : remolous pa les dotances del comere et pa l' ome ki n' est nén capâbe del rimostrer. Dji lomrè ça : « *Comint aidî vosse comere a s' moussî so cwénze minutes* » Troes cint pâdjès, avou des imâdjes po l' mostrer, des egzimpes, des

egzercices, comint sawè copezer çk' on vât.

C' est ene miete long, mins l' probleme est fel, lâdje, foû grand-grand. Tot eshonne, àjheymint bon po tote li tere.

8 eures 45

« *Kéne sacotche pudreu dj' bén ?* »

« *Li ptite brune, bén rlujhante k' a stî fwaite avou del coyene di pourcea ! Avou leye on rmarke bén vos longs féns dwègts et les ôrreyes ki cournut dsu come des pieles.* »...

Dji n' vos raconte pont d' crakes : a l' eure k' il est, i polnut bén rmete li froumaedje so l' buze.

Dj' î sondje tot d' on côp : pocwè nén ene société-djermon a môde des startapes amerikennes ! Al vesprêye, dj' èvoyreu des mwaisses, ki dj' âreu scolé a l' avance, adlé des copes pierdowes inte

on rodje caraco às vetes cwareas [*carreaux*] et on long djaene sicançon. Des conoxheus, cwè ! Avou des idêyes dirî leu tiesse. Swessante uros do cwârt d' eure ! Èn ome d' aviè vint-cénk, trinte ans, serieus come ene poye ki pixhe, bea come diâle. I razouye li comere des pîds disk' al tiesse et i vos dit tot nete : « *Nosse dame, li rinne, ci serè vos àdjourdu !* » Elle est rapâjheye, come so on nûlea ; les frins sont disserés. Çou k' i lzî fât d' abitude troes eures po l' fé, est achevé so cwénze minutes. Mi startupe ramasse des liâds a poussire. Des miyons d' copes

pudnut des abonmints. Dji dvén manaedjeu d' l' anêye. Fesse-bok mi fwait des twîtes a n' nén rawè s'-t alinne. Dji sâve tos les manaedjes del tere !

9 eures 07, 25 sicondes

« Pudroz dj' on surtout ? »

« Purdoz l' long, la ! Li ci ki letche vos botes. I mete si bèn a valeur vos cotoûs d' djonne feye ki vént d' candjî d' âdje ! »...

Et si dj' waitreu d' emantchî ene sacwè so m'-n éndjole po « liker » tossurade mes comeres so m' fesse-bok : 227 « likes » po l' cote, 456 po l' sacotche, 952 po les ôrreyes, 1253 po l' surtout, 4769 po les shabots d' cur... Dijans : 475.000 « likes » po tot, bèn pezés, bèn ebalés ! I gn âreut rén d' si roed. Dji lomreu ça : « Li mousmint

coplé, raspoiyê et portchessî dins les uzances des djins bèn metous ! »

« Poke a m' feme so Fesse-book. » po k' on demare à pus roed : mi stoumak somadje !

9 eures 22

« Vos avoz les clés d' l' oto ? »

« Ça n' est nén ene oto k' i fât po moenner mi ptit trezôr, c' est on serin so des rôletes, on cénk siteoles so des rowes. »

9 eures 23

« Arestêye di djouwer avou mes pîs. Demare. Dji magnreu come cwate »

*Jacques Desmet, divins
« Gueuye di Walons »,
modêye papî, 2015.*

Li mariaedje (I)

Dj' âreu polou esse Djone Fidzeral Kenedi...

Mins èm deujhinme mariaedje, c' esteut purade li ci da Djâclene et Onassisse. Sintoz bèn ! Dins onk des pus beas restos do payis carolo, a Djulénrou, dilé Fleuru. Li noice kiminçant a ût eures al nute, et nén co tote haute às aireurs do djoû. Zûnant, come trawêye shijhe, edon ?

Après aveur betchté les plats, totes les djonnès feyes – nén tant les valets – si levént po des dansaedjes ki n' è finixhént nén.

Pu ridiscandjaedje, pu ri-djoyeuse-intrêye, pu rissawouraedje d' èn ôte plat. Pu ridansaedje.

À restorant k' elle aveut volou louer a Djulénrou, gn aveut troes astaedjes rén k' po nozôtes. Li sâle di mindjaedje et d' dansaedje des priyîs, c' esteut à ré-d'-flaxhe. Ki, cwand il ont-st amoenné li bedot rosti, avou des blamantès tchandeles plantêyes sol plat, ki spitént leus vivetes eviè l' plafon, dj' a yeu l' hisse di m' veye. Ca après les aparexhants sômîs pindént tos vwelaedjes ki Zahiya î aveut fwail agritchî, a môde do trê d' Alibaba. Les blawetes alént aduzer ces firlotchaedjes la, et dj' aveu bèn sogne k' on n' fotaxhe li feu al cambuze.

Vât mî aveur li feu al buze k' al cambuze !

Li feu al buze, gn a brâmint des priyîs ki

l' ont-st avou cwand il ont monté à troejhinme astaedje al fén del shijhe, inte li mechwi eyet l' dessert. Gn aveut la des hosseuses do vinte tunizyennes. Dj' âreu volou k' t' âreus veu leus belès grossès

coxhes vini briker foû d' leu long cotrê, avou ene plinne findaxhe sol costé. Et leu vinte tot nou ki hoskiyive come totâtoû d' leu botroûle. Avou leu coir clintchî lanwouezmint e-n erî, et leus bresses ki bloncént londjinnmint, come ene feme-sirinne ki naiveyreut so s' dos.

Djusse : li nute di noices, c' esta purade èn âmatén. Mins a 45 ans, hodé-nâjhi ey ene miete berzinke, ti n' as pus tant hâsse d' onorer t' novelmint feme troes cwate côps e-n erote, come dji m' rapele a

m' prumi mariaedje. Mins adon, a onze eures, les maryîs avént l' droet di saiwer evoye. Et les ôtes houkîs estént priyîs d' endaler a ene eure à matén, ca l' famille diveut

shûte p. 15

End a todi a n' si nén piede, minme cwand i fwait spès.

Grande riclame po nos bâbes di plastike. Profitez è. Li tins d' ratinde ki l' vosse crexhe, vosse mājhon n' est nén a houte. Avou ene bâbe, oyi. Avou ça k' vos pôroz bénrade poirter eto des noerès botes.

Vola ki va fé tuzer les nén-pwelous!

Ene mouwale trote? Ele pôreut rashonner des flouxhes di djins conte di nos.

Coraedje!

Minme des cis ki nos ont shuvou pôrént roter avou zels po rinde bon dvwer âzès touwés.

Bawaite! Gn a rén d' pus âjhey a-z anixhiler ki l' silince. On lzî va djouwer ene serinåde a tot sketer.

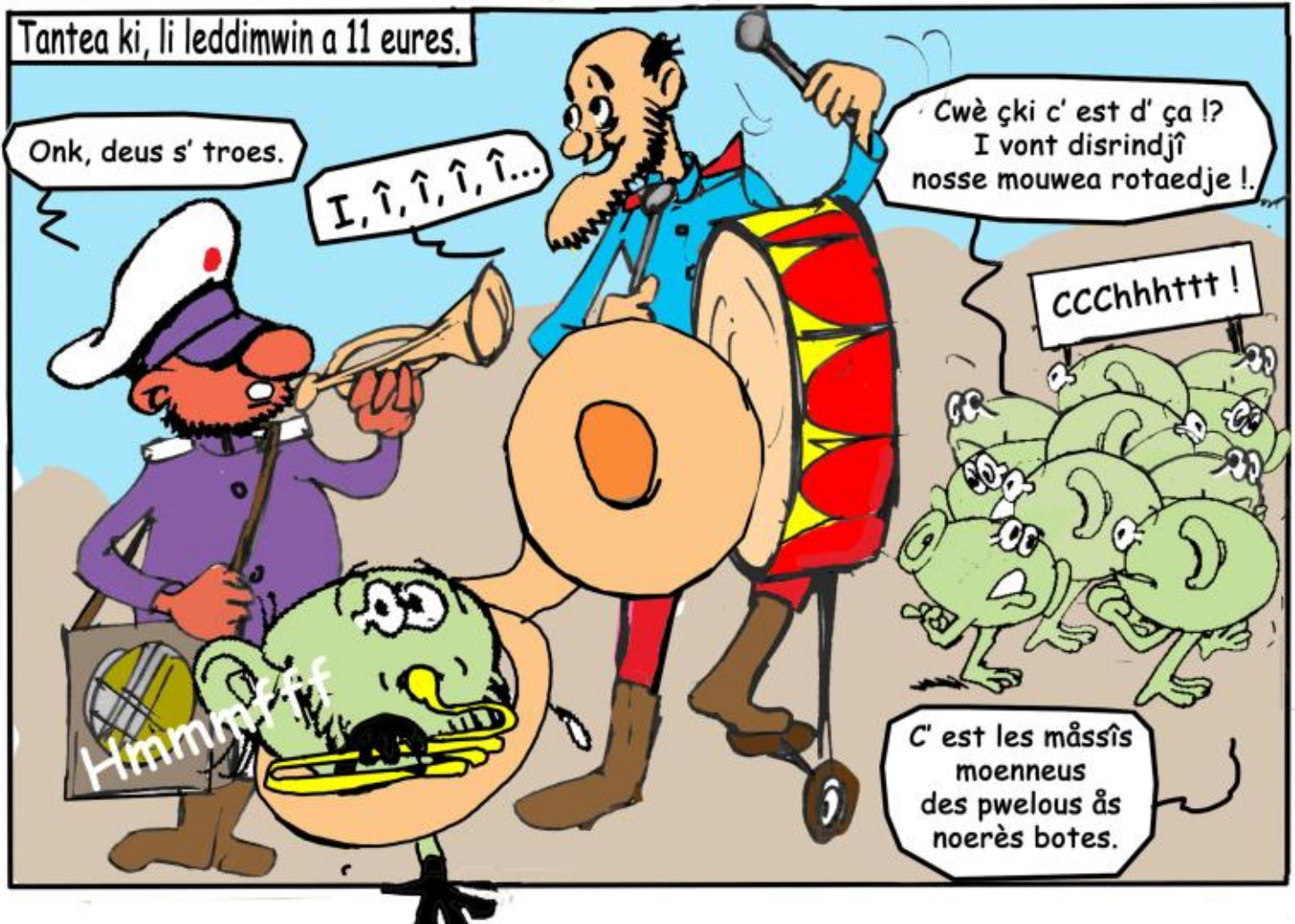

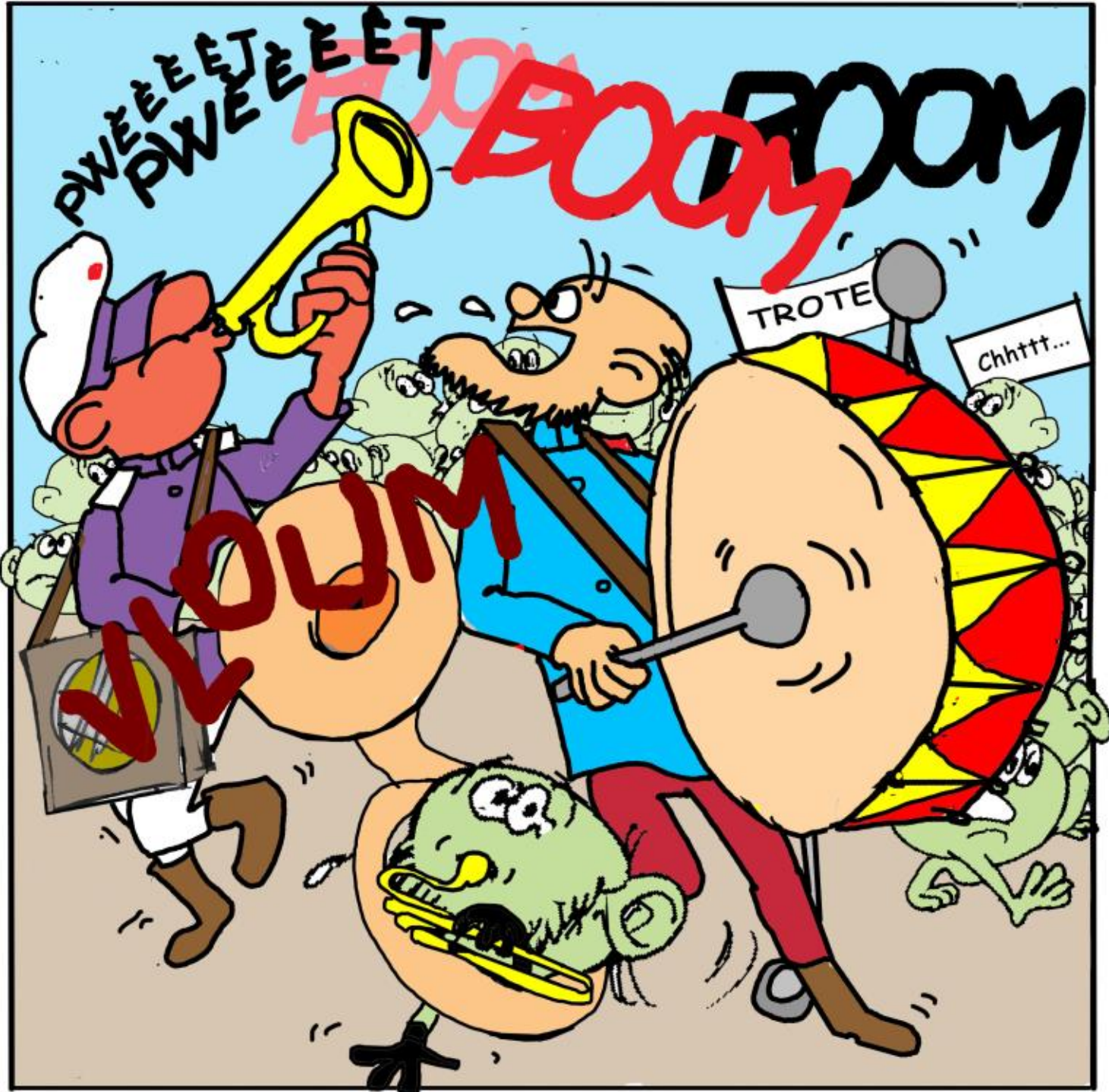
Crâne idêye ki çoula! Ene serinåde âzès mouweas märtcheus.

Vola ki merite li medaye do merite. Dji m' vizel va agrichî a vosse bodene.

Pa les povwers ki dji m' a dné mi-minme, dji vos fwait tchuvallî do merite des Miergrands Meriteus.

Popa, alans schoûter ene miete li muzike.

Nonna, nos estans vnous po dmorer mouweas dins l' silince

I nos laiynut tot seus. I sont-st assaetchîs pal muzike !

Les enocins !

Mâlureus todi ! Nosse bele trote po les moirts et les mesbridjîs a tourné a rén.

co rarindjî li ptite sâle del pârôtche di Montniye, prustêye pol ceremoneye.

Copurade ki, ci côp cial, dj' aveu ddja stî viziter l' naxhlote di m' crapåde dipus d' ene feye divant. Dj' ô Bén ki les amonucions d' l' ârmâ avént ddja stî Bén edâmêyes divant cwatre eures.

Leye eto, do hôd d' ses 35 ans, ele loukive l' ârtike come on cougnet. Ci sereut po si on a l' tins, après on bon soume, dimwin a 11 eures, djusse divant di dveur baguer del tchambe d' otel.

Mins si nos fréns ene miete les prezintâjhes.

Mi, c' est Pierot. Awè ! Binâjhe di vs conoxhe ! Pitit diplome di tecniques comierçâles, mins grande apriyesse come ahesseu des grands botikes. Des pris imbatâves, mins al condicion ki dj' poye vini mi-minme arindjî les martchandeyes dins les raiyes do vindeu. Dj' atchtêye mes prodûts às zivercôfes. Tourkeye, Honconk, Nonne-Afrike. Dintins, todi. Po l' eure d' âdjourdu, câzu ttafwait el Chine. Mins nén del tchinisreye. Dji va mi-minme viziter les fabricants. Et lzî amôdurer leu prodjuhaedje, s' il astchait.

Dicwè ki dj' vin ? Tolminme cwè. Des scançons amerikins às djouwets d' efant, e passant pa les sint-bon et les payeles às restons. Mins djusse deus troes ans po on metou prodût. Ca adon, gn a des ôtes k' ont sayî l' minme wangnaedje. Mi, dj' elzès lai cmagnî inte zels et avou les grands botikes po co fé baxhî les pris. Tant k' a mi, dji passe a ôte tchoi. Martchî cnoxhou, martchî fotou.

Mi mayon - mi feme e plin mariaedje asteure - : ene pâstaedjresse di s' mestî. Mins avou on don po l' decorâcion. Ene ârtisse dins çou k' ele prustixh eyet prezinter. Ele vént d' Tunizeye. Elle end est ossu a s' deujhinme ome. Dji l' a rescontré a l' espo d' Seville. Ele tineut on stande e paviyon tunizyin. Responsâve des dresses di wasteas et d' biscûtes di ladrî. Ele m' a fotou l' côp d' cote. Deus troes radjoûs, ey on coûtchive eshonne.

Mins après, ç' côp la, faleut raler tchaeconk di s' costé, ey arindjî tchaeke ses papîs po les deus divoirçaedjes. Mi, ça aléve co. Dj' esteu ddja oficirmint e « schâymint d' coirs ». Mins leye, si ome ni lyi vleut nén dner l' divoice. Nén k' i tneut a leye, shonne-t i - i nd aveut ddja des banslêyes del gâtche mwin. Mins c' esteu ene maneuve po l' oblidjî di dmander on divoirçaedje « xhoulaayî ». Dji

t' lai divoirçî disconte mi volté, mins adon, dji n' ti doe nén ene crombe mastoke. Ni mitan del mâjhon, ni pârôt dins l' pâstaedjreye, ni pinsion amagnrece.

Come dji lyi aveu ddja monté on botike di mitchotreyes avnowe Louwisse a Brussele, ele ni pierdeut nén tant. Copuvite ki les tourisses si houwént do payis, après les disduts do pretins arabe. Foiravant les Francès, k' estént mâ veyous d' aveur volou avoyî des sôdârs po disfinde li prezidint hapeu Benali, â cmingmint del revintreye. Zarzisse, la k' il avént leu biznisse, esteut divnowe ene moite veye. Les otels estént vudes ; adon, pupont d' grossès cmandes di pâstaedjreyes di lucse. Et c' est nén tot vindant do pwin â pris rastrindou do govienmint k' il alént poleur wârdêr leu trén d' veye come divant.

Dabôrd k' a Brussele...

Zahiya - c' est s' pitit no - a-st accepté l' martchî. Et aboirdêr avou s' kipak a Zaventem. Pu enonder li boledjreye del rowe Louwisse - k' esteut co a m' no, adon.

Mins après les troes moes di s' viza, i faleut tuzer ôte tchoi por leye aveur si cwâte di dmorance. Adon, on s' a metou « oficirmint aplakés », poy ki mi, dji vneu d' aveur mes papîs d' dismariaedje.

Insi, on viereut Bén si l' vicaedje eshonne aléve roter. L' amour ça prind come li schite às veas. Mins l' mariaedje, c' est sovint on begnon d' troyreyes saetchî pa deus grossès biesses. Bataye di topets et acaimaedjes di rawete.

Portant, nozôtes deus, totafwait ala â pair des ponces. Nole djalotreye, come c' esteu sovint l' cas avou l' Birdjite, mi ecse. Dji pleu aler po cwénze djoûs el Taylande po-z î fé handele, n' aveut ni kesses ni messes cwand dji raboirdéve. Tot do contrâve. Elle esteut â setinme cir di m' vey rariver. Et les nutes d' après, c' esteu mî ki l' camassoutra.

Totès rôzes et totès vियोletes, dabôrd ?

Tådje vir ene miete divant d' câzer !

*Lucyin Mahin
ûtinme paskeye del
ramexhnêye « Tchicago-
el-Walonreye »,
kiminceye a Lussimbork
li 23 d' mâss 2015, tote
sicrîte a Marakech li 19
d' avri 2016 (so ene
idêye documintêye pa
Birdjite Mahin)*

Les nutes di måle lune

Ele

Ele

Si pormoenne a pîs dschås,
Ledjire come on pâwion
Divins tos mes râvions.

Ele

Gruzinêye des tchansons;
Èn oujhea lyi respond;
Dji m' sin pris d' on toubion.

Ele m' amoenne li prétins,
Drove ses bresses, tot s' esprind
Por mi k' est, dit-st on,
E mi erî-sâjhon.

Elle

Est come li toûne-â-vint;
I n' a rén k' el ratind;
Si veye, c' est l' candjmint.

Ele

Ni tuze nén a dimwin;
Ele dit k' elle a bén l' tins:
C' est co si lon, dimwin.
Si dji djâze di davance,
Ele reye di mes sovnances;
Mete ses lepes so les minnes (*mènes*);
Sol côp, dji fwait fortune (*fortène*).

Dj' a vudî mes ârmâs, mes ridants;
Drovou les poites, les fniesses;
Rpondou les noerès idêyes k' estént e m' tiesse.
Dj' a metou sol lét des noûs linçoùs,
Broûlé les vîs portraits,
Fé del plaeece por leye,
S' ele voleut dire awè

Djâzaedje et muzike: Jean-Pierre Vervier
Po-z aveur li plake (15 uros, li poirtaedje avou), tele-
fonez à 0477 75 79 84; ou emilez [jean_pierre.ver-](mailto:jean_pierre.vervier@teledisnet.be)
[jean_pierre.ver-](mailto:jean_pierre.vervier@teledisnet.be)
gilberte.mattina38@gmail.com
Vos ploz schoûter « l' andje... » (riprinjhe d' ene
plake di dvant) so l' Aberteke.

L' andje ki pindeut l' aiye

I. Ene andje ki pindeut l' aiye (*éle*) / À fén
fond d' ene rouwale / Peneus, ashieu so ene
beye (*béle*), / Ene fletche inte les deus
spales, / Dvintrinnmint, si dmandéve : / « Est
i vormint possible / K' èm copleu Cupidon / Po
s' plaire, m' âye pris come cibe ? »

II. Cwand on sint s' cour tocter / Et k' on
s' mete a blamer / Mins k' on n' sait kê k' on-z
est, / Bâshele oubén valet, / On s' dimande si
fé l' andje, / Sovint, ç' n' est nén fé l' âgne. /
Et çou k' on pied al candje / Ni vât waire çou
k' on wangne.

III. Po n' pus djouwer à djeu / Di l' amour tot
fén seu, / L' andje si dit k' i dinreut / Ses aiyes
et ses copleus / Po, rén k' ene feye, / Co
cnoxhe ene enondêye. / Minme si ç' n' est
k' al Sint-Gâÿ, / I tapreut s' cote sol hâye.

IV. On rascoye çou k' on seme / Pretche-t on
à catruceme. / Après ene veye d' oniesté, /
C' est andje ki vos divnoz (*div'nez*). / Et si, al
longue, / Pus pezantes ki do plonk, / Vos
aiyes vis fjhèt sofri, / Est trop târd po djemi.

V. « A ! Ki n' pout on esse diâle / Cwand l' coir
si fwait temtant ! / K' on-z a l' cour ki s' ebale
» / Tuze l' edjalé galant / Ki, à fond del
rouwale / Voet k' i sondje des brocales / Râye
li fletche d' inte ses spales / Et s' evole
roetabale.

Fâves do vî vî tins

Li diåle maçon

Les fâves do vî vî tins la ki l' Diåle divént on maçon, aidî d' ene nôte di diålotins, end a d' deus sôres. Dins l' cene do Molén des Cawetes, li Diåle apice l' âme do mônî.

Di ç' tins la, i gn aveut, al Veye-do-Bwès-so-Sâm, on drole di ptit molén basti pa èn etrindjir arivé d' on n' sait wice.

Ci mônî la esteut foirt coraedjeu. Ossu decida-t i di taeyî lumme les deus pires di molén k' i lyi faleut por lu s' agrandi. Li prumire pire di grès d' arkôze, trouva so plaeece, fout radmint presse et reysuseye d' afaçon.

Mins nerén, l' ome ni parvina måy a tourner l' deujhinme !

« Ki l' Diåle s' endè mele » breya-t i tot hinant ses usteyes e bî djondant.

« D' acoidr ! » lyi responde Satan tot-z abrokant foû d' ene craeyeure del rotche d' a costé.

Li mônî fourit foirt sibiré mins

çoula ni dura ki pô d' tins. Nost ome et l' Malén front l' afwaire di s' ritrover l' ôte après-dwmin, a meynute.

A l' eure ficsêye po l' radjoû, on martchî fourit décidé et siné e letes di sonk : à mônî, on clapant molén et les çanses k' i fât po l' fé frudjî el plinne djouwixhance po vint-cénk anêyes ; a Satan, après on cwârt di sieke, l' âme do mônî !

Li mônî rintra e s' mājhon et s' edoirma come on paket.

Al pikete do djoû d' après, ki veyat i ? On molén sins parey avou totes les ahesses. A ! A ! ké bea molén... !

Houte des vint-cénk ans, li molén fourit florixhant. Tos les

vîs moléns do payis pierdént leus pratikes et cloyént onk après l' ôte. Mins Satan n' aveut rén rovyî. Il lyi faleut s' proye !

A l' eure minme del fén des vint-cénk anêyes, ene mâle walêye esclata. On côp d' aloumire tchôca l' feu à molén et tot si stâra ezès blames.

À mitan des trigus et d' on hopea d' cindes, on rpaira, avou ewaerâcion, li seule prumire pire di molén ki l' mônî aveut ajusté divant d' vinde si âme à Diåle.

documint da Gaston Remacle, èn istoryin del Veye-do-Bwès, rimetou a René Remacle, skepyî al minme Veye-do-Bwès et ratourné e walon pa Djôzef Dokir, leu fivî [concitoyen] ossu.

Les gregnes do diåle

Les fâves do molén do Diåle, end a des ôtes sol payis d' Lidje. End a yeu ene di riscrite dins onk des dierins « Nosse Lingaedje ».

Dins ces cas la, c' est l' Diåle ki wangne. Portant, li fâve li pus corante, surlon li rindjmint des fâves da Aarne et Thomson, c' est l' cene ki l' Diåle si fwait djonde. Li pus cnoxhowe, c' est l' « fâve del gregne do Diåle ».

Gaston Lucy end a dné ene modêye dizo l' tite « Li diåle maçon », ki nos avans rprins cial ådzeu.

C' est on cinsî k' a toplin des bounès dinrêyes a ragregnî, mins ki n' a pont d' gregne. Il est fén disbâtchî, et vôreut minme si mete a fén [se suicider]. Mins la k' i rescontere on misterieus pormoenneu, ki s' dit signeur d' on tchestea a ene eure [une lieue] lon did la. I fwait martchî avou l' cinsî : i lyi bastixhrè l' gregne so ene nute, et l' bôrer d' frumint d' prumire cwålité. Come waeranteye, l' ome djeure di s' rinde à tchestea do signeur après èn an.

I fjhèt on pake sins notâre, mins « po l' intche, i fâre ki ti t' fwaiyes sonner à bresse po-z awè do sonk.

Rarivé e s' cinse, il a veyou les ovrîs bouter fer po fini l' gregne. Gn aveut ene pitite rodje loumire ki les louméve, mins on n' veyeut nén d' eyou çk' ele vineut.

Et co âk di curieus : on n' etindeut nou brut cwand les tcherpetîs et les maçons tapént sol bwès u sol pire.

Li cinsî a cmincî a-z awè peu. Si feme esteut tote pierdowe et tote pafé. Ses ovrîs, da lu, avént télmint peu k' i câzént di s' sâver. Les tchéns ahoûlént sins rlaye, et les biesses del cinse sayént d' râyî leu loyén.

Mins dins li stâve, i gn aveut on cok, k' esteut co pus seré ki ls ôtes. Tot d' on côp, il a volé sol djeron del cinsresse. Pu, cwand il s' a creu e-n ene seure plaeece, il a tchanté on bon côp. Ossuvite, on a etindou come on côp d' tonoere. Les ovrîs maçons s' ont sâvé, et l' gregne a dmoré nén fineye. (...)

Il a volou achever l' gregne, k' i gnè dmoréve on volé [pignon] a fé. Mins ossuvite k' i poizéve ene brike, ele voléve evoye, et l' gregne n' a måy sitî tote fwaite. »

Des ôtes egzimpes vinant do Braibant flamind sol Wikipedia walon (fâve do Diåle maçon).

Dessinaedje :
Henri Lievens

Noveas lives e walon

Cwand les institucions divnèt des eplaidéus

Cwand les scrijheus et les soces di Belès Letes si disbâtchnut di co eplaidî des lives ki dmornut so leus axhales, les institucions d' après Lidje et Nameur prustixhèt (sins mete sint Pire e l' mwaiye).

Li province di Lidje et l' province di Nameur vinèt di dner leus benediccion, et leus pitès çances, po-z editer ou rediter des lives e walon. Des sintezes, des ramexhnêyes, ou des roveyès ouves.

Les binamés prustixheus si lomèt Louis Marcelle, Joëlle Spierkel, Batisse Frankinet, et totes les pitès mwins ki sont padrî

Dj'a lî d'one trake "**Contes en langues de Wallonie**", on rathonadje di foû belès p'titès fauves dins l' bia lingadje d'amon nos-ôtes.

Dj'a riyoté bin dès côps al difin dès bokèts... on p'tit riyà oubin one pitite lârme si télemint qu' ça toquetieut en-d'dins !

Dès scrijheûs, jamais parèy, di pa t't-avau l' pays èt qu' vos con'choz bin, assuré... tés : Nicolas Donnay, Camille Hôte, Léon Pirsoul, Noëlla Martin,

Anne-Marie François, Josée Spinosa, Marie-Louise Ledrut, Lucien Somme, Willy Chaufoureaux, Charles Josserand, Pol Bossart, Georges Simonis, Lambert Lemaire, Alexandre Laurent, Jean Rathmès, Pascal Van Moer èt Marcel Slangen.

Avou chaque tèce, dès bias dèssins dès-èlèves di l'Acadêmîye dès "Belès Oûves" di Lidje.

Tchapurnéye, Batisse ! Vo-t-è-la, tin, dèl bone bèsogne !

Vos p'loz comander « **CONTES en langues de Wallonie** » au Muzé dèl Vîye walone a Lidje (maîlète p. 2)

Saquants loyins po-z-è sawè one miète di pus : <http://www.provincedeliege.be/fr/node/91>. Et po l'zî émiler: info@viewallon.be; po tèlefoner: 04/237.90.60

Joëlle Spierkel, li 3 d' awousse 2016

« **Evoye** » (**èvoÿe**), c' est l' noeva tite do live di spots / live di scole da Emile Meurice, eplaidî e 1994. Li scrijheu aveut l' sâme di fé aprinde li walon tot s' siervant di spots et d' ratourneures.

C' est todi l' minme live, mins les dessinaedjes sont asteure e couleur. Mins li pus bea do djeu, c' est k' on pout schoûter l' etirté do live dizo l' cogne di 25 luçons eredjistrêyes et metowes so les fyis på Muzé do vicaedje des Walons a ciste adresse ci: <http://www.provincedeliege.be/fr/viewallon/wallonliegeois#audio>

Dj' a zouplé so l' ocâzion, et fé scole avou m' feye di shijh ans, ki m' a ratourné tote li prumire luçon sins rujhe divins l' lingaedje di s' mame. Et s' cuzene di dijh ans, nèn scolêye e walon, poleut repeter les frâzes avou leye et adviner l' sinse a pârti do tradujhaedje e francès dins l' live.

Djusse damaedje k' i gn a nèn l' sinonimeye. Metans « kî m' inme, inme mi tchén » si pout dire ossu : « li ci ki m' voet voltî, i voet voltî m' tchén, avou ». « Schoûtez l' tchén ki hawe » = « ... ki bawe ». On pordjet po l' avni ?

Lucyin Mahin, li 27 d' awousse 2016

Li « **franwal Marcelle des nos des plantes et des mots d' botanique** », c' est l' tite e walon k' a stî tchoezi so l' eciclopedeye Wikipedia po l' ârtike sol live da Louis Marcelle, ki l' tite e francès, c' est « *Noms de plantes et vocabulaire botanique français-wallon* ». Come dit dins l' tite, les plantes sont classêyes dizo l' no francès. Li live est eplaidî pal Province di Nameur, et vos l' pôrîz kécfeye aveur po rén tot-z emilant a Djowele Spierkel.

Li diccionairî aveut ddja rashonné tos les nos d' plante do Coûtchant walon, dins on motlî parexhou dins « *Dialectes de Wallonie* ». Ci côp cial, il alârdjit pâr si tchamp di rcwerance tot l' sitindant

a tote li Walonreye walon-câzante.

Insi, il a cachî dins l' Bastin, li motlî d' Ôvîfa da Manfred Lejoly, li Boxus di Hu, li diccionaire Francârd di Bastogne, li motlî Sermertier des apoticares, li franwal da Haust, et hay vos nd âroz.

Come on sait aberweter ene copeye éndjolieke, on pout cachî ossu a pârti des nos e walon, come il ont stî ortografyîs dins les sourdants, oubén riferlijhîs. Mins vos ploz eto fé on rcweraedje tot

metant l' no e sincieus latén.

Grâces a Joëlle Spierkel, Maryse Mathy et Michel Fautsch k' î ont metou l' mwin, zels avou.

Diccionairaedje

Do D.G.L.W. a l' esplicant motî

Après l' D.G.L.W. (1905-1970), gn a yeu l' D.J.W. (L. Hendschel & T. Dumont, 1992-1997), ribatijhî D.T.W. (2000-2016). Mi - dit-st i l' sot -, dj' a escoursi l' E.M.W. e 2000.

Is' adjixheut di l' « Esplicant Motî do Walon ». Ci fourit li tot prumî diccionaire do walon a-z esse fwait e walon. Dj' ô bén ki c' est nén on diccionaire ki dene les ratournaedjes e walon di des mots francès, ou les ratournaedjes e francès di des mots walons. Ci-cial håynêye les definixhas di tos les sinses d' on mot, pâr e walon.

C' esteut eto li prumî spepieus diccionaire di tot l' walon, et nén onk ki studeye djusse on pârler ou on diyaleke do walon.

Askepiae dje di l' idêye

L' idêye padrî l' esplicant motî est tote simpe, biesse minme: c' est d' aveur on diccionaire avou les esplicaedjes dins l' lingaedje d' atôtchance [communication], come po ds ôtes lingaedjes, come avou les « Larousse » ou « Robert » e francès, les « Larousse » ou « Sopena » e castiyen, evnd.

C' est ene miete eto li rzultat des ravicantisses, ki rclamént k' on eploye li walon po câzer di ttawait, et nén l' esserer dins kékès sitouwâcions seulmint.

Dins l' cas d' on diccionaire, k' on eploye cwand on n' kinoxhe nén bén l' sinse d' on mot, li lingaedje d' atôtchante do dit motî est foirt consecant. Pask' on n' tuze nén del minme manire dins on lingaedje ki dins èn ôte, minme po des langues foirt près ene di l' ôte.

Insi, a-z eployî li francès come lingaedje d' atôtchance dins on diccionaire (po si adrovaedje, po dire les sôres gramaticâles des mots, pol definixhaedje des mots) fwait k' on doet tuzer e francès tot l' eployant, foircixhant insi on modele di tuzaedje nén walon. Et c' est ki : si on est ki scrît on tecse e walon, et k' on va rwaitî dins on sfwait diccionaire, on ârè vite fwait di mete des ratourneures franceses.

Ça respondeut eto a on mezâjhe di raprindisses do walon ki l' vòrènt aprinde a môde d' enaiwaedje linwistike [immersion]. Dj' ô bén : tot lijhant l' pus possibe e walon, po pleur tuzer e walon, purade ki d' tuzer dins èn ôte lingaedje eyet ratourner mot a mot.

Eto, gn a l' idêye, avanceye pâr rfondeus, ki l' walon, come lingaedje, c' est ene seule intité, et k' c' est insi k' on s' endè doet occuper. Çoula fjha ki l' sâme [but] a todi stî di prinde tos les mots do walon, di totes les coines, minme les cis ki n' sont nén foirt kinoxhous.

Di cisse manire la, on seu diccionaire pout siervi po tos les walon-câzants. C' est Bén meyeumartchî po-z eplaidî. Ossu, ça permete âzès ptitès coines do payis walon-câzant ki n' ont nén yeu d' motî da zeles disk' asteure, di n' nén piede totafwaitmint leus ratourneures et leus mots.

Prumirès sayes

I gn aveut ddja yeu des sayes di fé des diccionaires di tot l' walon, mins elle avént fwait berwete, ou Bén prodût ene sacwè d' foirt tene.

Li prumire di ces sayes, c' est li « *Dictionnaire général de la langue wallonne* » diswalpé pa l' SLLW di 1905 a 1970.

Ci diccionaire la a fwait berwete po sacwantès râjhons. Prumirmint, li diswalpaedje si fjheut pa letes evoyeyes pal posse, ene metode foirt londjinne eyet pzante (l' infôrmatike n' egzistêve nén co come on l' kinoxhe asteure). Adon-pwis, ci n' esteut nén on diccionaire do walon, mins di tos les lingaedjes romans d' Walonreye. Dj' ô Bén k' i leyive di costé les pârlers walons foû d' Walonreye (bote di Djivet, Doncô). Eyet maxhî l' walon avou l' picârd eyet l' lorin câzés

el Walonreye. Ca on n' saveut nén co pâr ki c'esteute des ôtès langues. Çoula n' rindeut nén âjhey li rarindjaedje des mots.

Et c' est insi ki, mågré des ans et des ans d' ovraedje, gn a rén k' end a sôrti.

I gn a yeu eto li ptit motî « Walo+ mes 3.000 prumîs mots walons » da Lorint Hendschel. C' est onk des prumîs, si nén li prumî motî a-z esse eplaidî, ki rprind des egzimpe di troes coines do walon (Coûtchant, Levant eyet Miton). Li Basse Ârdene î âreut dvou esse eto, mins li ramexhnaedje des mots ni s' fjha nén a tins po l' eplaidaedje.

I s' vinda foirt Bén. C' est ene prouve ki l' fijhaedje d' on diccionaire di tot l' walon sereut Bén l' meyeuse rexhowe po l' avançmint do lingaedje. Li rindmint d' l' ovraedje est meyeu, la k' li minme eplaidaedje pout interesser pus di djins k' on diccionaire coinrece.

Mins l' Walo+ n' esteut tot l' minme k' on ptit motî di seulmint 3.000 mots. I gn aveut co a fé po rascovri tote li ritchesse do vocabulaire walon.

D.T.W.

A pârti d' l' apriyesse do Walo+ 3.000 mots, a stî enondé li « Diccionaire di Tot l' Walon » ou « DTW ». A noter, tot passant, l' eployaedje do walon pol tite, di minme ki pol Walo+ 3.000 mots, al diferince di çou k' si fjheut disk' adon.

Li pordjet ramexhna pus d' 35.000 intrêyes dins ene bâze di dnêyes, avou des esplicaedjes (e francès) et brâmint des egzimpe, et ossu des loyéns inte les diferins scrijhaedjes d' on minme mot, et inte les mots d' ene minme parintêye.

(a shuve)

Pablo Sarachaga, so « *Wikipedia* », li 30 di decimbe 2004

Noûmotyince [néologie]

Ki sereut ç', èn âbe al soye ?

Cwand on sondje âs noumots, on pinse tofer a des mots d' syince ou d' tecnike. Tolminme, gn a toltins des noveas fruts k' avegnnut vaici dispoy des tchôds payis, et les Walons ont des rujhes a lzès lomer, dedja e francès. Fât nén dmander e walon.

Awè, li rîle li pus acceptêye e walon, c' est d' prinde li mot francès dins ces cas la. Sabaye si l' lingaedje francès a luminme des rujhes a trover on vray mot po ces fruts la.

Mins ces rascrâwes ci n' sont nén d' ouy. D' on costé, i gn a nén dandjî k' des fruts k' i gn a (ou des biesses) vegnnuxhe foû des tchôds payis. Ca, po sacwants âbes et fruts, ça fwait lontins k' il ont stî cossemés e l' Walonreye. Tantea k' â djoû d' ouy, on lzès râye dedja foû, et dire k' on n' elzès sait todi nén lomer.

Li cas d' l' âbe al soye

Onk di ces-la, c' est l'âbe al soye (*Morus spp* e sincieus latén). On l' a fwait abaguer dvins nos payis, po les viers al soye magnî leus foyes, do tins ki l' soye [*soie*] esteut al môde. Mins asteure, k' on sait saetchî l' poliamide foû dins les fabriques, et k' on atchtêye del soye naturele po deus çances â Levant, ça rvént trop tchir ki d' awè co des viers al soye vaici. Adon, on n' a pus dandjî des âbes al soye, et on n' elzès trove fok pus k' ezès muzés d' viyaedje.

L' âbe al soye est del minme famille ki l' vegne, les rôzidîs.

C' est po ça k' les viers al soye magnnut les foyes d' onk et d' l' ôte totsu voltî.

L' âbe al soye prodût des fruts ki c' est des stropetes come les stropetes di roejhén, mins des totes pitites. End a noeres et des blankes. Si ndè fwait on do rodje ou do blanc vén eto.

Cist âbe ci vént do Levant, ewou k' on l' lome « toute » (ebreu « תות », « arameyin תותא », « ârmenyin թթի », cûde « tû », « ossete тут », trouk « dut », maltès et arabe « tut » etch.).

Dins les tîxhons lingaedjes, les stropetes des âbes al soye si lomnut « bājhes di moulet » (almand « Maulbeeren », suwedwès « mullbär », inglès « mulberries »).

Les lingaedjes iberikes câznut d' « amurî » (portuguès « amoreira », occitan « amorier »), ki c' est des racompurdaedjes do

mot francès. Li tâlyin djâze di « gelso », foû do latén « celsus ».

E francès ons a prins boû po gade, et si lomer « mûrier » eyet « mûres » deus sôres di fruts ki n' ont rén a vey onk avou l' ôte : les noerès âmonnes (meurons, meumeures), mins eto l' âbe al soye et ses stropetes.

Comint fé e walon ?

Dj' a sacwantès idêyes :

On pôreut tchôkî so l' tîxhon, et dire « moulbājhes » et « moulbājhi ». Po des cias ki câznut des lingaedjes tîxhons, ci sereut âjhey a etinde.

Dire « soybājhes », come « âbe al soye ». Deur a-z etinde pâzès cias ki n' ont mây conoxhou l' industreye del soye.

On a eto l' âdju [*possibilité*] di foirdjî on noumot a pârti des lingaedjes levantrecs, ki sereut « toutes » ou « toûtes ». Adon, l' âbe sereut on toutî » ou « toûtî ».

Pol frut, on pôreut, avou, askepyî on mot a pârti do walon : « stropinetes », « roejhinetes ». Et po l' âbe : « roejhintî ».

Des ôtès idêyes ?

George Sfâsie, li 11 d' decimbe 2015

Si siervi des noûmots

Ene des arokes avou les noûmots, c' est k' les askepieus sont pacô les seus a s' endè siervi. Ey eco ! Sacwants waloneus vont foirdjî des noûmots so papî, mins zels-minmes ni djâznut nén walon, pâr avou les ôtes waloneus. Ni avou leus efants, leu mwetî, leus vijhéns ni avou on saké tchén avou on tchapea. Il ont insi trossî des noûmots dictionairrecs, ki sont moirts divant d' awè viké.

Ké plaijhi di vey ki des binamés bouteus ont tuzé a ciste aroke la ! Insi, tins do stadje da Djowele Spierkel do moes d' djulete, les scolîs avént a fé des frâzes avou les noûmots prumés al bate 2015.

Sacwants compôzucions (on dmandéve 3 frâzes):

I. - Alez, dispiertez vs ! N' alez nén esse târdou po vosse prumî djoû â **djârnon** [*start-up*].

- Ni vs è fjhoz nén. Li **mostere-voye** [*GPS*] m' î moennrè.

- Purdoz tolminme ene cwâte, des côps ki vs vénrîz a **bransketer** [*effacer*] tot çk' i gn a ddins.

II. **Branskete** mu, m' fi ! Pocwè m' **mete e prandjire** [*en veille*] ? Puski dj' so d' atake po t' djouwer ene air. Ene air po fé danser l' **mostere-voye**, et tote ti **bawete âs bites** [*ordi*]. Ké plaijhi d' fé do **zûna** [*buzz*] po magnî des fritches ?

Fiesse âs lingaedjes walons 2016

Djournêye do semdi 15 d' octôbe

Ciste anêye ci, li djournêye di fiestixhaedje, ci serè a Nameur, Institut Notru-Dame. L' intrêye, ossu bén po les pîtons k' po les otos, si fwait pa on posti [*porte cochère*] metou dirî l' Teyâte.

Li programe divreut esse come ciddé-après:

cwârt a deus (13e45) : Riçujhinne [*accueil des participants*]

deus eures petantes : Adrovaedje des fiesse pa les Molons

deus eures et vint : Spitchs des otorités.

troes eures : tins k' on pôrè fé l' toû des standes, gn ârè on djeu d' platea lomé « Li Ptit Prince découvre les lingaedjes walons ». E minme tins eto, des ovroes [*ateliers*] po-z ôre câzer les diferins lingaedjes del Walonreye.

al dimeye di cénk : (16e30) : Rindicion des pris :

* Bate des noûmots : 450 uros a pârî inte les wangneus

* Concours di scrijhaedje d' ene pîce di teyâte : 1000 uros a pârtaedjî inte les wangnants

* Concours d' askepiaedje d' ene mascote : 1000 uros pol meyeu pordjet.

di cénk di l' après-nonne a shijh eures al nute : djeu d' teyâte « Li Ptit Prince » diné pal « *Roulotte théâtrale* » (Roland Thibaud, Annie Rack).

Si vs av des sacwès a dmander, emilez a Christine Decock (Christine.Decock@ville.namur.be) oudonbén a Louise Dubois (louise.dubois@provincedeliege.be).

Letes di cibernaivieus

Binamé camaeråde,

Nos vs dijhans on tot grand merci po l' bea ârtike ki vos avoz metou sol Rantoele å sudjet d' nosse dobe sitroete plake « Les nutes di mâle lune ». Ça fwait plaijhi, ca on voet bén k' li ci k' a scrît a schoûté l' plake et k' i sait bén di cwè k' i djâze.

Li lingaedje etrindjir ki vos avoz etindou, c' est do malgache. Ca l' guitarisse, Paul Talbot, vént d' tola, et c' est lu ki tchante.

Merci, avou, di rgreter m' vwès. Mins dji tchante cwand minme divins l' « tchanson po Jean-Pierre ». Et dvins « les potches vudes », dji so la padrî. Et c' est mi avou ki fwait l' macrale. Çoula, ça a stu foirt ajhey, come direut Jean-Pierre. Nén dandjî di m' foirci.

Li spér do « vî teyâte », vos l' avoz ricnoxhou, c' est l' bon Françwès Dwizink, et l' boket est saetchi fou d' « Sadi Hozete ».

Vola! nos avans fwait l' toû. Merci et co merci.

Ca pus târd, binamé monsieu Mahin. Et si vos avoz dandjî d' ene sacwè, n' âyîz nole sogne del dimander.

Grossès bājhes a picetes !

Gilberte Matina (des « Droles di Lodjeus »)

Proficiate

Djo wandé, Lucien !

Djè so grand-père d'on ptit valet qui a treûs kilos èt deûs pètits nos: Wessim + Adam. Come qwè tot arive...

R. : Proficiate, a vos, Manfred, âs parints, et a nost Adam ki dvénrè seur on fel walon-câzant, avou on tayon diccionairî.

Les crakes dal Blawete

Âk po les vîs?

Deus femes, dedja d' âdje, si prezintèt al caisse d' on cinema

- Fijhoz vs ene sacwè po les viyès djins ?
Awè, on lzès dispiete al fén del seyance !

Li tins arindje totafwait

C' est deus ptitès viyès femes totes racafougneyes ki divizèt eshonne :

- Cwand nos esténs djonnes, nos vléns ravizer Brigitte Bardot.
- Awè, dji m' rapinse.
- Ebén asteure, c' est fwait !

Li povwer des droukes

N a èn ome ki mourt, ki s' voleut fé broûler ! Adon, vola k' on l' mete divins on waxhea, et hop! on l' tape e feu.

Li waxhea broûle mins nén l' boulome.

On l' rimete divins èn ôte waxhea et on ratake.
Parey : li waxhea broûle mins nén l' boulome.

Li veve anonce : « ça n' m' ewaere nén: ça fwait trinte ans k' i prind des dizefouwants [*anti-inflamatoires*] »

Discandjâvisté [*commutativité*]

A leu grand raploû, n a deus waloneus ki dvizèt insi, dvant on vere di bire :

- Loukîz dlé l' ouxh, li grande blonde avou ene noere cote, ebén, c' est m' feme. Et l' rossete ki djâze avou leye, c' est m' comere del gâtche mwin.

- Abén ! Taiss k' on-z est fwait po s' etinde, paski mi, c' est djusse li contrâve !

Biesse di tchâfeu

Divins l' trén, la l' controleu k' arinne ene bele crapåde:

- Mamjhele, vs avoz on biyet po Brussele, mins l' trén va-st a Tchâlerwè !
- Nén possible, Bén seur ! Ça arive sovint à tchâfeu di s' brouyî d' voye insi ?

Moude sins erî-traece

N a-st ene bele-mere ki dit insi a s' bea-fi :

- Vos m' froz mori d' poenne !
- Tant mî ! Insi, on n' ritrovrè måy l' âre do moude [*arme du crime*] !

Dispiertant breyaedje

Deus cmeres divizèt a ene terrasse del bate di Lidje :

- Mi ome, tchaeke côp k' il a fini di m' fé l' amour, i brait come Tarzan.
- Mondiu todi ! Kéne santé !
- Awè ! Mins mi, ça m' dispiete !

Fât nén esse djinné

C' est deus bâsheles ki studièt a l' U.L.B ki sont ki ramtèt dvant ene djate di café.

- Kimint k' ça va, avou l' grand Djâke ?
- O ! foirt Bén, mins il est trop timide. Insi, ir al vesprêye, nos esténs so on banc a li çtadele, i m' a dit :

- Mi ptite poyete, dji vs inme !

Ladsu, come i m' meteut s' mwin so mi djno, dji lyi di : « Pus hôt ! »

Adon, il a brai come on vea : « dji vs inme ! »

Christian Thirion, li 20 di fevrî 2016

Les beles-mames ont bon dos

On' ome va trover s' vwèsé;

« Pôreûs-s mè dner on côp d' main? Mè belle-mère vét dè s'touwer ol monté d'ègrés.

Cè n'est nin quelle seûche pèsante, mais qwand qu'i m' fant rire, djè n'a por noune fwèce! »

Manfred Lejoly

Co des escuzes

Dins nosse papî so l' istwere des limotches del Beldjike (Rantoele 78, p. 5), nos avans maxhî les siekes dins l' prumî hagnon. Çou ki s' passe avou les Holandès après l' revintreye di 1830, c' est come di djusse e 1831, 1838 et 1839.

Rinde bon dvwer a Wili Bal

El sèmdi preumi d'octôbe, on va fièstér les cent ans du Willy Bal, dialectologue, lingwisse & powéte walon, k'a vnu au monde li 11 d'awous' 1916 dins s' maujo d' Djamiou yusk'il a moru è 2013. C'èst l'Djama èl pus conu au monde!

El Bibiotèke di Djamiou s' lomera asteûr Bibiotèke Willy Bal. El SLLW fra bombance; adon pwis, viè 17H15, èl Député walon-Mayeur Binon dismûch'ra l'plake oficîre dèl Bibiotèke. Ene nouve édicion du "Dictionnaire du parler wallon de Jamioulx" sra acatabe.

Spitchs a pârte di 9e 1/2 à matén; Racsegnes : jean.germain@skynet.be (083 / 699 566)

André Gauditiaubois

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcâzeus d' walon moen-nêye pa Djâke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al måjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' eglijhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Les conte-rindous sont so « Berde-laedje »

Cactaedjes di Mâmdey

Deus vénrdis par moes, di 8 e. a 10 e. al nute (a 6 e. po ene des cwate tropes), metous pa livea di cnoxhance do walon. Racsegnes : info@rcw.be

Tåvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fâmene », les deujhinmes et cwatrinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Josée Buron : joseeburon@hotmail.com

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locâ d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.bj-name@euphony.net

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive di l' erî-sâjhon 2016

5 ashynnes : les mârdis 4, 11, 18 et 25 d' octôbe 2016 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes :

centre.culturel@bievre.be, ou Madi d'Orchimont tel. 061 511165

Scoles pa les scolîs : date a clawer, divant ou après l' Tossint.

Teyâte e walon

Gala del province di Lidje

å Triyanon, rowe Surllet 20 a Lidje; semdi 15 d' octôbe el swerêye (7e 1/2 al nute); dimegne 16 el matinnêye (2e. 1/2 di l' après-nonne) : « Les Crantches » (ratourné pa Batisse Frankinet) Racsegnes : francisc@lesamisdutrianon.be, tel : 04/342.40.00.

Socce Concordia des Înes

Ele djouwre deus pîces da Jacques desmet.

« T' enonde nén, Popo » : li 13 di nôvimbe a Perwé et li 26 di nôvimbe a Djiblou.

« Les trecins » : les 19 et 20 di nôvimbe ås Înes (Djiblou)

Racsegnes : jacky241243@gmail.com

Sol Toele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Rapontiaedje di sacwants motîs.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 14.208 ârtikes (å 2 d' setimbe 2016).

<http://wa.wikipedia.org>

Wiccionaire & DTW

Gn aveut 20 808 ârtikes å 2 d' setimbe 2016 : mots walons et di ds ôtes lingaedjes studyîs spepieuzmint e walon.

<http://wa.wiktionary.org>

DTW : esplikêyes e francès :

<http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programes éndjolikes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Toplin d' l' ovraedje so li rfondaedje. Vos î ploz li vosse so les kesses todi so balance.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou. Metans les cis da Françwès Nyns, Jean Goffart, Christian Thirion Joseph Docquier.

Pådjes Fesbok avou do walon

* Payis condruze et walon

* Pådje Jean Goffart (rapoirtaedje dins l' Rantoele ki vént).

Muzés

<http://www.musedelap parole.be/>

Programme d' erî-sâjhon.

<http://www.provincede-liege.be/fr/viewallonne>

Motîs Haust aberwetâves [*téléchargeables*]; scoles Emile Meurice d' aprindaedje pa les spots (schoûtâves e direk, luçon pa lçon).

Fiesse ås lingaedjes walons

Li semdi 15 d' octôbe 2016, Institut Notru-Dame (intrêye på posti pa padri) a Nameur (waitîz p. 21). Racsegnes : : christine.de-cock@ville.namur.be

RANTOELE L° 79

- * Bounès fiesses do walon ?
(Lucyin Mahin) p. 3.
- * Årvey
« Franchwès » p. 3
- * Damasse, veye eternele
(Pablo Sarachaga) p. 4
- * Mi testamint morâ
(†François Nyns) p. 5
- * Årvey, Tchantchès
(André Gauditiaubois) p. 5
- * L' uro 2016 di fotbale
(Jean Göffart) p. 6
- * Djirete e Montenegro
(Jean Cayron) p. 7
- * Åbussons et болоes
(Lucyin Mahin) p. 8
- * Belès Letes :
** Ele n' a rén a mete so s' dos
(Jacques Desmet) p. 9-10
- ** Li rmariaedje (1)
(Lucyin Mahin) p. 10 & 15
- ** Leye et l' andje amoureux
(Jean-Pierre Vervier) p. 16
- * Binde d' imådjes : Walatlande (6)
(Djozewal) p. 11-14
- * Li Diåle bastixheu (Joseph Docquier
& †Gaston Lucy) p. 17
- * Noveas lives e walon adjinçnès
pa Joëlle Spierkel,
Baptiste Frankinet,
Louis Marcelle... p. 18
- * Esplicant motî
(Pablo Sarachaga) p. 19
- * Noûmots: åbe al soye et
toûtifraijhes (Georges Sfasie) p. 20
- * Fiesse do walon do 15 d' octôbe p. 21
- * Tos les screts des « nutes
di mâle lune » (Gilberte Mattina)
/ Rôze carnet p. 21
- * Les crakes del Blawete
(Christian Thirion) + ene da Manfred p. 22---

